

HİLE DENETİMİ VE DENETÇİLERİN HİLE TESPİTİNE YÖNELİK BİR ARAŞTIRMA*

Başak ATAMAN**

Ruhan AYDIN***

Öz

Gelişen rekabet ortamında işletmelerde hile denetimi her geçen gün daha önemli hale gelmektedir. İşletme açısından hile hem belirlenmesi hem de önlem alınması açısından oldukça zor bir süreci oluşturmaktadır. İşletmelerde gerçekleşen hileler çoğu zaman tespit edilemediğinden, verdikleri zararlarda bilinmemektedir. Bazı durumlarda ise hileler tespit edilse bile çeşitli nedenlerle hukuki yollara başvurulmayıp işletme içerisinde çözüm üretildiğinden sağlıklı verilere erişilememektedir. Bütün bu nedenlerden işletmelerde etkin bir şekilde çalışan hile denetimi mekanizmasına ihtiyaç vardır. Çalışmada hile denetimi açıklanmış, türleri, özellikleri, hile denetçilerinin görevleri ve hilenin aşamaları anlatılmıştır. Ayrıca Türkiye'deki hile denetçilerinin katılımıyla oluşturulan anket çalışması ile işletmelerde gerçekleşen hile türleri, zamanı ve alınan önlemler hakkında ayrıntılı tespitlere ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Hile, Hile Denetimi, Hilekâr, Denetçi.

A STUDY ON FRAUD AUDITING AND DETERMINATION OF THE FRAUD BY AUDITORS

Abstract

Each passing day, fraud auditing have been gaining prominence under the ever-increasing competitive environment. For enterprises, fraud is a very difficult subject both in terms of its determination and in terms of its prevention. Since in many cases frauds committed in the enterprises cannot be detected, it is difficult to know the exact damage given by such crimes. In other cases, even when the fraud is detected, no legal action is taken and a solution is internally produced. Thus, it is not possible to obtain reliable data. For all of the above-mentioned reasons, there is a need to establish fraud detection mechanism effectively working within the enterprises. In the study, fraud auditing was defined; its types, properties, the duties of fraud auditors and the stages of fraud were explained. In addition to that, detailed information about types of frauds observed in the enterprises, timing of such crimes and the measures taken against them was obtained with a survey carried out with the participation of fraud auditors working in Turkey.

Keywords: Fraud, Fraud auditing, fraudster, auditor.

---

* Bu çalışma Prof. Dr. Başak Ataman'ın danışmanlığında, Ruhan Aydın'ın "Hile Denetiminin Psikoloji ve Beden Dili Açısından Değerlendirilmesi ve Bir Anket Çalışması" adlı Yüksek Lisans Tezinden üretilmiştir.

** Prof. Dr., Marmara Üniversitesi, İşletme Fakültesi, Muhasebe ve Finansman Anabilim Dalı, bataman@marmara.edu.tr

*** Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Muhasebe Denetimi Yüksek Lisans Programı, ruhan.aydn@gmail.com

1. Giriş

Dünyada son yirmi yılda yaşanan ve küresel anlamda etkileri gözlemlenen ekonomik skandallarla birlikte ortaya çıkan hile denetimi yapılan çalışmalarla gelişimini sürdürmektedir.

Hileli eylemlerin işletmelere verdikleri zararlar her geçen gün artış göstermektedir. ACFE'nin 2016 yılında yayınlamış olduğu raporda hilelerin işletmelere verdikleri toplam zarar 6,3 milyar dolar olarak hesaplanırken kayıpların vaka başına 2,7 milyon dolar olduğu saptanmıştır. Bu rakamın sadece bildirilen ve tespit edilebilen hileler olduğu göz önünde bulundurulduğunda çıkacak sonuç daha da korkutucu boyutlara ulaşmaktadır.

Çalışmada hile ve hile denetimi türleri, hile eylemine iten faktörler ve hilekârların özellikleri incelenmiş son olarak da hile denetçilerinin özellikleri ve hilelerin önlenmesi aşamalarına değinilmiştir. Denetçilerin hile tespitine yönelik yapılan anket çalışması ile de Türkiye'deki işletmelerde hile denetimine yönelik durum tespiti yapılmıştır.

2. Literatür Taraması

Literatürde dünyada hile denetimi alanı ile ilgili çok sayıda çalışma yapılmıştır ve ülkemizde de bu çalışmaları takip eden araştırmalar yapılmaya devam edilmektedir. Hileler ile ilgili algı düzeyini ölçmek amacıyla çalışanlara ve öğrencilere yönelik birkaç araştırma mevcuttur. Fakat hile denetiminde denetçilerin hilelere yönelik tecrübelerini, fikirlerini ve önerilerini içeren çalışmaların sayısı azdır. Bahsedilen bu alan ve konulara ilişkin önemli çalışmalar bu bölümde yer almaktadır.

ACFE raporları, Association of Certified Examiners (Sertifikalı Hile Denetçileri Derneği) tarafından 1996 yılından bu yana iki yılda bir olmak kaydıyla yayınlanan raporların konusu dünyadaki hileli eylemlerdir. Hilelerin verdikleri zararları türlerine göre inceleyen çalışma, hilelerin ortaya çıkartılma yöntemleri, hilelerin karşılaşıldığı işletme bölümleri gibi hileli eylemlerle ilgili birçok bilgi veren raporlar aynı zamanda topladığı bilgilerle bir hilekâr profili de oluşturmuştur. Onları eğitim seviyeleri, cinsiyet, yaş faktörleri, kişilik özellikleri gibi birçok konuda inceleyerek sunmuştur. Amerika'da kurulan bu dernek hileleri gruplandırarak, hilelerin türleri oluşturmuş ve bu türleri hile ağacı (fraud tree) adını verdiği bir şemada göstermiştir. Bu şemada yer alan hile türleri alanda kabul edilmiştir ve kullanılmaktadır. Her yayınladığı raporda incelediği ülkelere yenisini ekleyen bu çalışmaların 2016 yılındaki raporunda 114 ülke incelemiş ve dünyada hilelerin verdiği toplam zararın 6,3 Milyar Dolar olduğu sonucuna ulaşmıştır.

Hile ile ilgili çalışmalara bakıldığında KPMG ve Deloitte gibi şirketlerde hile denetimi alanında alan çalışmaları yapmakta ve hileler ile ilgili güvenilir raporlar sunmaktadır. Hilekâr profili, hileler ile ilgili kayıpların analizi ve özellikleri gibi konularla araştırma sonuçlarına ulaşan bu raporlar denetim alanında güncel bilgileri alana kazandırmaktadır.

Dumanoglu (2005) hata ve hile kavramlarını incelemiş, ikisinin arasındaki farkları tanımlamış ve hile üçgeni teorisiyle açıklanan hilenin unsurları ve teorideki unsurların görüldüğü bir örnek olayla incelenmiştir.

Baird ve Zelin (2008) işletme çalışmalarının katılımıyla oluşturmuş oldukları araştırmalarında çalışanların hile algısı ve raporlama eğilimlerini araştırmışlardır. Çalışmada hileler ile ilgili algının, davranışların değerlendirilmesinde önemli olduğu, çalışanların hile algılarının rapor etme eğilimlerine etki ettiği ve davranışın onaylanması ile rapor etme eğilimi arasında pozitif ilişki olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Emir (2008) hile denetimini açıklarken alanın tarihsel gelişimine de değinmektedir. Hilelerin nedenlerini hile üçgeni teorisiyle açıklayan çalışma hile denetiminin ilgilendiği yapı taşının insan olduğunu ve hileyi oluşturan unsurların devlet tarafında tespit edilmesi ve önlenmesi gerektiğini savunmaktadır.

Çatıkkaş ve Çalış (2010) çalışmalarında, hata ve hile kavramlarını açıklayarak hile denetiminde proaktif yaklaşımları incelemişlerdir.

Dönmez ve Karausta (2011) çalışmalarında ACFE raporlarından da yardım alarak işletmelerdeki hile konusunu incelemiş ve hilelerin önlenmesi ve tespit edilmesinde çalışanların hile algısının önemini açıklamışlardır. Aynı zamanda çalışmada İİBF'de öğrenim gören öğrencilerin katılımıyla gerçekleşen öğrencilerin mesleki hile algıları ve rapor etme eğilimleri üzerine bir araştırmayı da içinde bulundurmaktadır.

Ulucan Özkul ve Özdemir (2013) çalışmalarında işletme hilelerinin önemine vurgu yaparken hilelerin önlenmesinde insan kaynakları departmanına düşen sorumluluklara ve hilelerin önlenmesi ve tespitinde yapılması gerekenleri açıklamışlardır. Aynı zamanda çalışma İstanbul ve Bursa illerinde yer alan kurumsal işletmelerde en az 10 yıl süreyle insan kaynakları yöneticisi olarak çalışan 12 kişinin katılımıyla gerçekleşen bir araştırmayı da içermektedir. İnsan kaynakları yöneticilerinin çalışan hilelerini önleme sürecindeki rolünün araştırıldığı araştırma insan kaynakları yöneticilerinin çalışan hileleri üzerinde çeşitli nedenlerle sorumlu oldukları sonucuna ulaşmıştır.

Hacıhasanoğlu ve Karaca (2015) hilelerin nedenleri, türleri gibi konuları incelemiş ve mesleki hile kavramını açıklamışlardır. Çalışmada yer alan araştırma, muhasebeci olarak çalışma hakkı elde edebilecek İİBF öğrencilerinin hile algılarının tespit edilmesi ve rapor etme eğilimlerinin belirlenmesi amacıyla yapılmıştır. Çalışma potansiyel muhasebe alanında çalışan olabilecek kişilerin hilelere karşı algılarını incelemiş ve bu kişilerin eğiti kurumları başta olmak üzere bu konudaki bilinçlerinin artırılmasına yönelik adım atılması gerektiğini savunmuştur.

Gözde Bircan (2015) hile ve kar amaçsız işletmeleri öncelikle tanımlarken daha sonar bu iki olguyu birleştirmiştir. Hile türlerini açıklayan çalışma kar amaçsız işletmelerde oluşan hile belirtilerini incelemiştir. Kar amaçsız işletmelerde hilenin boyutu ve hilenin neden olduğu

zararlarında incelendiği çalışma bu işletmelerdeki hile denetimi ve önemine vurgu yaparak çalışma sonlandırılmıştır.

Karabayır ve Cengiz (2016) hile ve bağımsız denetim konularını incelerken Kuzeydoğu Anadolu illerinde faaliyet sürdürmekte olan bağımsız denetçilerin hata ve hileler karşısındaki sorumluluk algısını ölçen bir araştırma gerçekleştirmiştir.

Hile ve Hile Denetimi Kavramları

Hile sözlük anlamı olarak; birini aldatmak, yanıltmak için kurulan düzen, oyun, entrika anlamlarına gelmekte (TDK, 2016) ve İngilizcede “Fraud” kelimesi hile, yolsuzluk ve sahtekarlık kavramlarını karşılamaktadır. Amerika’da kurulmuş olan Sertifikalı Hile Denetçileri Derneği kısa adıyla ACFE (2006), hileyi şu şekilde tanımlamıştır: “Bir çalışanın görevini, çalıştığı işletmenin kaynak ve varlıklarını kasıtlı olarak uygun olmayan bir biçimde kullanması veya suiistimal ederek kendine haksız yarar sağlamasıdır.”

İşletmelerde kayıplara neden olan hile eylemleri, güven ihlali ve gizleme şeklinde nitelendirilebilecek illegal bir eylemdir ve bu eylemler şiddet veya güç kullanımına bağlı olmayıp bireyler ve örgütler tarafından yapılabilmektedir.

İşletmelerde meydana gelen yanlışlıklar hata ve hile kavramları olarak ikiye ayrılmaktadır. Hatalar, istenmeyerek ve bilmeyerek yapılan yanlışlıklarken hilede kasıt unsuru söz konusudur. Hata ve hile açısından incelendiğinde tüm yanlışların hile olmayacağı açıktır. Yanlışlıkların hile olmasını gerektiren bazı özellikler vardır. Hilelerin temel özellikleri şu şekildedir:(Gee, 2014)

- Hile, hileyi yapan kişi tarafından gizlice yürütülen bir eylemdir.
- Hilede, hilekârın fayda sağlaması şartı vardır.
- Kasıt unsuru içerir.
- Kurban aldatılır.
- Hilenin sonunda kurban zarar görür.

Hilelerin Türleri

Hileleri birden fazla farklı şekilde sınıflandırılmıştır. Bu çalışmada ACFE’nin 2010 yılında yayınlanan raporunda “Fraud Tree” (Hile Ağacı) adını verdiği sınıflandırmaya göre hileler incelenecektir. ACFE hileleri üç ana başlık altında toplamaktadır. Bunlar; varlıkların kötüye kullanımı, yolsuzluk ve finansal tablo hileleridir(ACFE, 2010).

(1) Varlıkların Kötüye Kullanılması (Çalışan Hileleri)

Varlıkların kötüye kullanılması, işletme çalışanının, işletmenin varlıklarını zimmetine geçirmesi veya kendi için kullanarak fayda sağlaması şeklinde tanımlanmaktadır(Bozkurt, 2011)

Çalışan hileleri, işletmelerde en sık karşılaşılan hile türüdür. Fakat bu hilelerin verdiği kayıplar diğer hile türlerine göre en son sıradadır. Tek şahıs tarafından gerçekleştirilebilen bu hileler organize bir şekilde birden fazla kişi ile de yapılabilmektedir (Özkul ve Akkaya, 2013).

Hilekârlar genellikle uzun süreli çalışanlar, işletme yönetimi ve sahiplerinin güvendiği kişiler arasından çıkmaktadır. Uzun süreli işletmede görev alan çalışanlar kendilerine duyulan güvenden faydalanarak kontrollerden sıyrılır, fark edilmeden işlemlerini sürdürebilirler. Kendini daha önce işletme sahibi ve yöneticilere kanıtlamış olduğundan dolayı kimse onlardan şüphelenmez ve fark edilene kadar işletmeye zarar vermeyi sürdürürler (Goldmann ve Kaufman, 2009).

Varlıkların kötüye kullanımı kendi içerisinde nakit hileleri ve nakdi olmayan hileler şeklinde iki ana başlıkta toplanmaktadır. Nakit hileleri, işletmenin nakdi varlıklarının çalındığı hile türüdür ve doğrudan nakit hileleri, hileli ödemeler ve nakdin bir kısmını alma şeklinde üçe ayrılmaktadır. Nakdi olmayan hileler ise, işletmelerin nakdi olmayan varlıklarının çalınması şeklinde tanımlanırken, varlıkların kişisel amaçlı kullanımı ile stok ve diğer varlıkların çalınması şeklinde sınıflanmaktadır(Bozkurt, 2011).

(2) Yolsuzluk

Avrupa Konseyi Yolsuzlukla Mücadele Özel Hukuk Sözleşmesinin (2009) ikinci maddesinde yer alan tanımına göre yolsuzluk:

“...doğrudan veya dolaylı yollardan yasadışı bir çıkar sağlayan kişinin sahip olduğu görevlerin yasalara uygun olarak yerine getirilmemesine yol açan rüşvet veya her türlü yasadışı menfaatin talep edilmesi, teklif edilmesi, sunulması ve alınıp verilmesi” şeklinde tanımlanmaktadır.

ACFE 2016'da yayınladığı raporda toplam vakaların %35,4'ü oluşturan yolsuzluk kendi içinde; rüşvet, illegal hediyeler, çıkar çatışmaları ve haraç olmak üzere dört ana başlığa ayrılmaktadır.

(3) Finansal Tablo Hileleri (Yönetim Hileleri)

Amerikan Serbest Muhasebeciler ve Mali Müşavirler Enstitüsü (AICPA) tarafından oluşturulan SAS No:82'deki tanıma göre finansal tablo hileleri:

“Finansal tablo kullanıcılarının aldatılması amacıyla tablolardaki rakam ve/veya açıklamaların genel kabul görmüş muhasebe ilkelerine (GAAP) uygunluk ve önemlilik kriterleri açısından doğru ve dürüst bir şekilde sunulmamasını sağlayacak şekilde bilinçli olarak tahrif edilmesi ve/veya göz ardı edilmesi” şeklinde tanımlamıştır. SAS no:82 2002 yılında SAS no:99 olarak güncellenmiş fakat hile ve hile yaklaşımında bir değişime uğramamıştır (Erkan ve Arıcı, 2011).

ACFE tarafından 2016 yılında yayınlanan raporda hile oranları ve tutarları incelenmiş Finansal Tablo Hilelerinin toplam hile vakalarına olan oranın %9,6 olduğu, buna karşın toplam zararının 975.000 dolarlık tutarla en çok zarar veren hile türü olduğu görülmüştür.

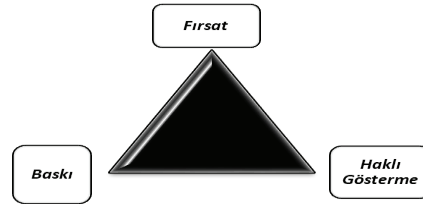
Finansal tablo hileleri genellikle tepe yöneticiler tarafından yapıldığı için yönetim hileleri de denilmektedir. Yöneticileri hileye teşvik eden unsurların başında; ödül, prim, terfi, ikramiye gibi yöneticilerin kendilerini finanse etmeleri açısından yarar sağlayacak faktörler gelmektedir (Özkul ve Özdemir, 2011).

Finansal tablo hileleri; finansal hileli raporlar ve finansal olmayan hileli raporlar şeklinde iki ana başlık altında toplanmaktadır. Bu hilelerde yapılan sahtecilik işlemeyi olduğundan daha iyi durumda gösterme veya olduğundan daha kötü durumda gösterme şeklinde yapılmaktadır (Bozkurt, 2011).

Hile Eylemine İten Faktörler

Donald R. Cressey, 1940 yılındaki doktora tezi için yaptığı araştırmada zimmetine para geçiren 200 hükümlü seçmiştir. Bu kişilerle yaptığı görüşmelerden elde ettiği bilgiler ile günümüze kadar ulaşan, çalışanları hile yapmaya iten nedenlerin açıklandığı bir teoriyi oluşturmuştur.

Cressey'in çalışmasından yola çıkan Josept T. Wells, bu teoriyi 2001 yılında hile ve denetim alanı açısından değerlendirmiştir. Bu çalışmanın sonucunda "Fraud Triangle" yani "Hile Üçgeni" adını verdiği bir şekil ortaya koymuştur (Wells, 2011):

Şekil 1: Hile Üçgeni (Fraud Triangle)

Hile Üçgeni teorisinde incelenen üç faktör aşağıdaki şekilde açıklanmaktadır:

- **Baskı/Teşvik Faktörü:** Teşvik kelimesi, isteklendirme ve özendirme anlamlarına gelirken aynı zamanda bir kimseyi kötü bir iş yapmak için kışkırtma anlamını da içermektedir (TDK, 2016). Baskı, teşvik, motivasyon ya da güdü olarak birçok isimle adlandırılan bu unsur, çalışanları hile yapmaya yönlendiren finansal ihtiyaç, zorunluluk veya bahanelerdir. Kimi zaman ödenmesi gereken kredi kartı borcu, faturalar, nafakalar gibi gündelik ihtiyaçlar, kimi zaman plansız ortaya çıkan sağlık harcamaları, uzun süren işsizlikler ya da afet, kaza vb. sebeplerle ortaya çıkmış ve karşılanmayı bekleyen zorunluluklar, kimi zaman da kumar, madde bağımlılığı gibi kötü alışkanlıklar baskı unsurunu oluşturmaktadır (Coenen, 2008).

Baskı unsuru kendi içerisinde, mali içerikli baskılar, kötü alışkanlıklardan doğan baskılar ve işle ilgili baskılar olarak üç ana grupta toplanmıştır.

- **Fırsat Faktörü:** Hile üçgeni teorisinin ikinci unsuru olan fırsat, içinde bulunulan ortam veya koşulların kullanılarak, yönetimin ya da çalışanların hile yapmasına fırsat oluşturması olarak tanımlanabilir (Emir, 2008)

Fırsat, işletme çalışanlarına sunulan bilgileri, bilgisayar sistemlerini, şifreleri, yetkileri sadece işletme yararına kullanmamaları gibi etkin kontrol ve düzenlemelerin mevcut olmaması ya da eksik işliyor olmasından dolayı kaynaklanmaktadır. Çalışan olası teşvik unsuru oluşup, hileye karar verdikten sonra fırsatları aramaya başlamaktadır (Coenen, 2008).

- **Haklı Gösterme Faktörü:** Hile üçgeninin son parçası olan haklı gösterme faktörü (rationalization), yönetim veya çalışanların yaptıkları dürüst olmayan davranışları ve hile eylemlerini, davranış, tutum veya etik değerler anlamlarında zihinlerinde akla yatkın duruma getirme ve meşrulaştırmalarıdır (Wells, 2011).

Cressey'ye göre suç gerçekleşmeden ve gerçekleşikten sonra haklı gösterme eylemi tekrarlanır. Özellikle suç gerçekleştikten sonra kişi kendine bahaneleri her defasında tekrarlar. Fakat hile yapmaya devam edilen süreçte eylemin yanlış olduğu düşüncesi giderek azalmaya başlamakta ve durum alışkanlık halini almaktadır (Emir, 2008).

Yetersiz ahlak kurallarına sahip olan kişiler için bu faktör çok kolay aşılabilmektedir. Gerçekleştirdikleri hileli eylemden sonra bu kişilerin vicdanını ve aklını kurcalayacak bir duruma rastlanmamakta olduğundan zaten bu faktör etkin olarak çalışmayacaktır. Ancak yüksek ahlaki standartlara sahip olan kişilerde bu durum kolay olmamaktadır. O nedenle kendilerine bahaneler sunarak hileyi haklı bir sebebe dayandıracak ve böylece ikna olacaklardır. Aynı zamanda hileyi yapan kişiyi sadece kendisinin ikna edebildiği de bir gerçektir (Coenen, 2008).

Kişileri hile eylemine iten faktörler hile üçgeninde tanımlanmaktadır. Ancak 2004 yılında David T. Wolfe ve Dana R. Hermanson tarafından "The Fraud Diamond: Considering the Four Elements of Fraud" adlı makalelerinde Hile Üçgeni Teorisinde bulunan üç faktörün hileli eylemi tam olarak açıklamadığı yönünde bir yaklaşım yer almaktadır ve bu üç unsura ek olarak "Capability" unsuruyla yani yetenekler, yetkinlikler unsurunun da hilelerin nedenleri arasında olması gerektiği savunulmuştur (Wolfe ve Hermanson, 2004).

"Fraud Diamond" yani hile elması şeklinde adlandırılan bu yeni teorideki capability unsuru, bir kimsenin bir şeyi anlama ya da yapabilme niteliği, kabiliyeti, istidadı anlamını içermekte; eğitim alanında ise dışarıdan gelen etkiyi alabilme gücü şeklinde tanımlanmaktadır (TDK, 2016). Herkesin her alanda başarılı olamayacağından yola çıkılarak eklenen bu unsur hile yapmak için gerekli olduğuna inanılan, hileyi saklayabilme, fırsatları algılayabilme ve değerlendirebilme, ikna edici olma, güven kazanabilme gibi unsurları açıklamaktadır.

Wolfe ve Hermanson makalelerinde ekledikleri dördüncü faktör ile hilekârları, gerekli yetenek ve kişilik özelliklerine sahip fırsatları değerlendirebilen doğru kişiler olarak tanımlamaktadır. Bu

açıklamadan da hareketle hile eyleminde özellikle yüksek tutarlı hilelerde kişilik özelliklerinin ve yeteneğin gereğini vurgulayan uzmanlar, hile eylemi için gerekli gördükleri başlıca yetenek ve kişisel özelliklerini şu şekilde sıralamışlardır (Wolfe ve Hermanson, 2004):

- Yüksek zekâya sahip,
- Yaratıcılık ve yüksek ego sahibi, özgüvenli,
- Baskı ve zorbalıkla da olsa ikna kabiliyeti yüksek,
- Devamlı ve etkili bir biçimde yalan söyleyebilen,
- Stresle başa çıkabilen kişilerdir.

Cressey'in teorisine dördüncü faktörü ilk olarak Wolfe ve Hermanson katmış olsa da savunulan dördüncü faktörü birçok uzmanda dile getirmiştir. Felicia O. Olagbemi, var olan fırsatları değerlendirebilmek ve hile eylemini gerçekleştirebilmek için kişilerin bazı yeteneklerinin olması gerektiğine dikkat çekmiştir (Olagbemi, 2011) Biegelmen ve Barttow; baskı, fırsat ve haklı gösterme unsurları bir araya gelse de kişilerin yeteneklerindeki eksiklikler nedeniyle hileli eylemi gerçekleştiremeyebileceğini savunmuştur (Biegelmen ve Bartow, 2012). Pedneault, Stephen ve diğer arkadaşlarının makalelerinde ise; ana üç unsurun bulunduğu her durumda hile olayının ortaya çıkılabileceğini vurgulamışlardır (Pedneault ve diğerleri, 2012).

Hilekâr ve Özellikleri

Hilekâr, hile eylemini yapan kişi olarak tanımlanır. Sahtekâr, dolandırıcı gibi kelimeleri de karşılayan bu sözcük, birini aldatarak mal veya parasını alan kimse anlamını taşır (TDK, 2016).

Hilekâr işletmenin dürüst ve çalışkan özelliklerinden dolayı güven duyulan bir çalışanyken, işletme bu güven duygusuna dayanarak kendi aleyhine hilekara bir alan açmaktadır (Pehlivanlı, 2011). Sahtekârlığı önleme ve tespitin önemli bir yolu da hilekârın profilini anlamaktır (Singlenton ve Singlenton, 2010). Aslında her konuyu anlayabilmek için önce onu tanımlamak, çözümlenebilirlik gerekmektedir. Neye benzediğini bilmediğimiz bir olguyu veya durumu algılayamaz, önlem alamaz dolayısıyla fark edemez ve tarafımıza vereceği zarara da zemin hazırlamış oluruz.

Bu düşünceden yola çıkarak başta ACFE olmak üzere daha birçok araştırma sonucunda hilekârların profilleri üzerinde incelemeler yapılmış ve genel birtakım sonuçlar elde edilmiştir (ACFE, 2016):

- Cinsiyet Faktörü: Güncel rapora göre hilekarların %69'u erkek, %31'i kadındır
- Yaş Faktörü: Hileli eylemlerin en sık karşılaşıldığı yaş grubu 36-45 yaş arası gruptur. Hilekarların yaşları yükseldikçe işletmelere verdikleri zararda doğru orantılı olarak artış göstermektedir.
- Eğitim Düzeyi Faktörü: Hilekarların eğitim düzeyi arttıkça verdikleri zararlarda artmaktadır Hile yapma sıklığı lisans mezunlarında %20 iken, lisans üstü mezunlarında %13,2'yi göstermektedir.

- Suç Geçmiş Faktörü: Hilekarların büyük bir çoğunluğu daha önce hiç suç işlememiş kişilerden oluşmaktadır. Güncel araştırmaya göre, hilekarların %88'i daha önce hiç ceza almamış ve yargılanmamış kişilerden oluşmakta, %5,5'i yargılanmış ama hüküm giymemiş ve %5'i ise daha önce cezaevine girmiş kişilerdir.
- Yetki Faktörü: Güncel araştırma sonuçlarına göre yönetici konumunda olmayan çalışanların %36,6'sının hile yaptığı gözlemlenirken, bu oranı %42 ile yöneticiler ve %17 ile üst düzey yöneticiler takip etmektedir. Çalışanların tutar bazında verdikleri zararların yetkilerin yükselişi oranında arttığı gözlemlenmektedir.
- Görev Aldıkları Bölümler ve Görev Süreleri Faktörleri: Hilekârlar görev aldıkları bölümler açısından incelendiğinde, işletme varlıklarına daha kolay ulaşabilen; muhasebe, satış, yönetim, satın alma, finans gibi bölümlerde daha fazla hileli eylemlerle karşılaştığı görülmektedir. Görev süreleri faktörü incelendiğinde ise, hilelerin en sık 1 ile 5 yıllık görev sürelerinin içerisinde olan çalışanlar tarafından yapıldığı gözlemlenmektedir. Fakat buna karşın 10 yıldan fazla işletmenin çalışanı olan kişilerin yaptıkları hilelerde zarar tutarları en yükseği göstermektedir.
- Kişisel Özellikler Faktörü: Zekâ düzeyleri yüksektir veya kendilerinin daima çok zeki olduklarını düşünürler. Kendilerini diğer insanlardan daha fazla önemserler ve bencildirler. Çevrelerindeki insanları aşağılar ve küçümserler. Başarısızlıktan korkmazlar, risk alırlar, şanslarına ve kendilerine güvenirlere dolayısıyla asla yakalanamayacaklarını düşünürler. Yaratıcı fikirlere sahip, işleriyle aşırı ilgili ve yeniliklere açık kişilerdir. Kurallara uyma konusunda sıkıntı yaşarlar, kural tanımazdırlar. Sinirli ve şüpheli yapıdadırlar. Sosyal olarak izole olmuş kişilerdir. İşyerine en erken onlar gelip en geç onlar çıkmakta ve tatil yapmadan yıllarca çalışabilmektedirler. Bunun sebebini de hile yaptıkları ortamı bıraktıklarında yerlerindeki boşluk sebebiyle yaptıklarının ortaya çıkması endişesidir. Yüksek zevkleri, pahalı hobileri ve istekleri olan hilekârlar hırslı ve açgözlüdürler.

Hile Denetimi

Hile denetimi, hile iddialarını ipuçları, şikâyet (ihbar) ve muhasebe teknikleri aracılığıyla çözümleyen bir disiplindir. Kanıtların dokümantasyonu, tanıklarla potansiyel şüphelileri sorgulama, soruşturma raporu yazma, elde edilen bulguların doğrulanması ile hilenin ortaya çıkarılması ve önlenmesini içermektedir (Kranacher, Riley ve Wells, 2011).

Hile denetimi hile riskine yanıt vermek için tasarlanmış proaktif denetim yaklaşımıdır. Aşağıda verilen soruları cevaplamakla ilgilenir (Vona, 2012):

- Hileyi kim ve nasıl yapar?
- Hangi tipte hilelere bakılmalı?
- Hileler doğal risk olarak görülebilir mi?
- İç kontrol ve hile fırsatları arasındaki ilişki nasıldır?
- Hileler nasıl gizlenmektedir?

• Hile denetiminin tespitinde kullanılacak yöntemler nelerdir?

Hile denetiminde denetim prosedürleri hile şemalarını tespit etmek için tasarlanmıştır. Geleneksel denetimin aksine hile denetiminde, denetim prosedürleri ile hilelerin gerçekleşmediğine dair sabit kanıt toplamak ve iç kontrollerin uygulamada düzgün çalıştığını tespit etmeye yönelik dolaylı kanıt toplanması amaçlanmaktadır (Vona, 2012).

Yirminci yüzyılın ilk otuz senesinde ortaya çıkan önemli değişimlerden birisi olarak işletmelerin mali durumlarıyla ilgilenen menfaat gruplarının oluşması ve bu grupların büyümesiyle birlikte denetim, sadece hata ve hilelerin tespit edilmesi olan amacının yanı sıra finansal tabloların doğruluğunun denetçi tarafından onaylanması amacına da hizmet etmektedir. Hile denetimi ise, gelişen dünya düzeninin denetim alanındaki ihtiyacını karşılamak amacıyla son yıllarda git gide önem kazanmaktadır.

Eski çağlardan bu yana süregelen hileler, insanın olduğu her alanda kendini göstermektedir. Günümüzde ise gelişen teknolojik gelişmelerle işletme olanaklarının kötüye kullanılması, dünyanın ve buna paralel olarak gelişen işletmelerin büyümesiyle ilgili olarak daha da karmaşık hale gelen iş süreçleri, denetim görevi dışındaki çalışanların hileleri fark edememesi gibi konular hilelerin ortaya çıkartılmasını eskisinden çok daha zor bir hale getirmiştir. Bu nedenlerle detaylandırılmayan basit araştırma teknikleri hilelerin tespit edilmesine yetmeyecektir (Çankaya ve Gerekan, 2009). Bu nedenlerle işletmeyi karşılayabileceği hilelerden koruyan, onlara karşı önlemler geliştiren ve işletme hile riski haritasının çıkartabilen, hilelerin etki ve olasılık açısından değerlendirilmesinin yapıldığı yeni bir denetim türüne ihtiyaç vardır (Pehlivanlı, 2011).

Mevcut denetim çalışmaları kapsam bakımından çok fazla konuyla ilgilenmek zorunda olduğundan doğrudan hile ve hileli eylemlerin araştırılmasında kullanılamamaktadır. Hile olgusunu derinlemesine inceleyecek daha uzman bir denetim anlayışı ise çalışmada açıklanmaya çalışılan hile denetimidir.

Hile Denetçisi, Özellikleri ve Görevleri

Hile Denetçisi, işletmelerde oluşabilecek ya da oluşmuş hilelerin önlenmesi veya tespit edilmesi amacıyla hizmet veren, gerekli mesleki bilgi ve yeteneğe sahip uzman kişilerdir (Çankaya ve Gerekan, 2009). Hile Denetçiliği, ACFE tarafından verilen CFE (Certified Fraud Examiner) unvanına sahip olan kişiler tarafından yapılmaktadır. Bu kişiler, hilelerin önlenmesi, tespit edilmesi ve incelenmesi alanlarında çalışan meslek üyeleridir. Uluslararası Hile İnceleme Uzmanlığı Birliği ACFE tarafından verilen bu unvan, devlet ve özel sektörde çeşitli kademelerde hile ile mücadele alanında ilgili görevler verilerek yapılmakta ve milyar dolarlara varan hilelerin ortaya çıkartılması ve incelenmesinde kullanılmaktadır (USUİD, 2016).

Hileli eylemlerin tespitine yönelik denetim, kurallar çerçevesinde olan formal bir denetim anlayışı olmanın aksine hile denetçisinin sezgileriyle şekillenen bir denetimdir. Doğru bir

sezgileme yeteneğine bağlı olan denetim, denetçi açısından inatçılık, direnç, sabır, özgüven, yaratıcı düşünme ve yenilikçi olmayı gerektirmektedir. Aşağıda hile denetçilerinin sahip olmaları gerek kişisel özellikler ve yetkinliklerin başlıcaları verilmeye çalışılmıştır (Bologna, 1984):

- Şüpheli,
- Sezgileri güçlü,
- Tarafsız ve Bağımsız olan,
- Meraklı,
- İnatçı ve Isırcı,
- Güvenilir,
- Yaratıcı,
- Pratik zekâya sahip,
- Yeniliklere ve öğrenmeye açık,
- Sabırlı,
- Ayrıntıcı ve düzenli,
- Sayıların ötesini kavrayabilen,
- Konular ve olaylar arasında bağlantı kurabilen,
- Verileri bütün yönleriyle analiz edebilen kişilerdir.

Hile denetçileri genel anlamda aşağıdaki görevleri yerine getirmektedirler (Pazarçeviren, 2005):

- Gerçekleştikten şüphe edilen hileli eylemleri kanıtlarıyla birlikte tespit etmek,
- İşletmenin mevcut durumunu analiz etmek ve yapılacaklarla ilgili olarak önerileri düzenlemek,
- İşletme aktiflerinin korunması ve geliştirilmesine yardımcı olmak,
- Gerekli hukuki işlemlerle aktiflerin tahsili işlemleri için işletmeye yardımcı olmak,
- Kurum ile ilgili çalışan diğer uzmanlarla birlikte fikir alışverişinde bulunmaktır.

Hilenin Önlenmesi Aşaması

Hile eylemi gerçekleşikten sonra işletmeye zarar vermiş olur ve bu durum işletme için en pahalı tecrübedir. Nitekim hileyi önlemek hileyi tespit etmekten daha kolay ve az külfetlidir. Halen bu pahalı tecrübeden sonra harekete geçen ya da hile alarımının kendi işletmeleri için de çalışmasını bekleyen yönetici veya işletme sahipleri olmaya devam etse de eskiye oranla işletmeler denetim anlayışının önemliliğini net bir şekilde benimsemeye başlamışlardır.

Hileden korunmak yüzde yüz mümkün değildir. Bazen güvenlik ve tedbirler ne olursa olsun hile kaçınılmaz olabilir. Bunun için yönetimin tüm düzenlemeleri yerine getirdiğini düşünerek rahat olmaması, her zaman tedbirli ve hileli eyleme hazır durumda davranmaları gerekir (Sheridan, 2014).

Hile önleme, politikaları, prosedürleri, eğitimleri ve iletişimi kapsamaktadır. Hile önleme programı hilenin asla olamayacağını garanti etmemekte fakat hile riskini en aza indirmeyi garanti etmektedir. Bu programların düzgün bir şekilde işlemesi güçlü bir caydırıcı unsur olacak; hapse girme, saygınlığını ve güvenilirliğini yitirme, bunlara paralel olarak aile ilişkilerinde zayıflama veya kopma gibi etkenler hilenin ortaya çıkma algısını yükselterek hileye karşı caydırıcı olacaktır (Singleton ve Singleton, 2012).

Hileler ile başa çıkmak toplu bir harekettir. Tek bir kişinin veya bölümün sorumluluğuna bırakılacak küçük bir eylem değildir. Temel ilke olarak, her üst astının hile denetçisi olmak zorundadır. İşletmelerde oluşturulacak toplu bilinç ve değerlerle hilelerin önüne geçilebilmektedir. SAS no:99'a göre de koordine edilen hile önleyici araçlar üç başlık altında toplanmaktadır (Bozkurt, 2011):

- Dürüstlük ve yüksek etik kültürün oluşturulması,
- Hile ile mücadele kontrollerinin değerlendirilmesi,
- Etkili bir gözetim sürecinin tasarlanması

Bu araçlardan hareketle hileyi önlemek için yapılması gerekenler, hile politikaları ve etik kültürün oluşturulması ile hile önleme programları şeklinde önlemler oluşturulmaya çalışılmaktadır.

Hilelerin Ortaya Çıkarılması Aşaması

Hileleri ortaya çıkartılması adımıında, bir hilenin var olup olmadığı hakkında şüphe duyularak incelemeler yapılırken, hilelerin araştırılması adımıında ise, gerçekleştiğinden şüphe duyulan hilelerin kim tarafından, nasıl, ne zaman ve niçin yapıldığı sorularına cevap aranmaktadır (Bozkurt, 2011).

Leonard Vona ise, kitabında hileyi para çekmeye yarayan bir ATM makinesine benzetmiştir. ATM makinelerinin bankalardan para çekmeye, hilelerin ise işletmelerden para çekmeye yaradığının benzetmesini yapmıştır. Bu benzetmeden yola çıkarak ATM kelimesinin baş harfleriyle; Awareness (Farkındalık), Theory (Teori), Methodology (Metodoloji) üçlemesini gündeme getirmiştir. Bu üçleme, hilenin ortaya çıkartılması sürecinde hâkim olunması gereken üç unsurdur. İçerikleri ise şu şekildedir (Vona, 2012).

- *Awareness- Farkındalık Unsuru:*
  - Hile gizlemek için yapılan stratejilerin farkında olmak,
  - Karmaşık hile gizleme stratejilerinin farkında olmak,
  - Hileli işlem belirtilerinin farkında olmaktır.
- *Theory-Teori Unsuru:*
  - Hile tanımları,
  - Hile üçgenine hâkim olmaktır.

• *Methodology- Metodoloji Unsuru:*

- Hilenin amacının tanımlanması,
- Hile riski değerlendirme sürecinin geliştirilmesi,
- Hile soruşturmasının gerçekleştirilmesidir.

Son unsur olan metodoloji unsuru, hile riski programı tasarlanırken göz önünde olması gerek aşamaları içermektedir.

İşletmeler hilelerin tamamını önleyememekte veya tespit edememektedir. Fakat gelişen teknolojiler, zorunluluklar, kurallar ve tecrübeler bu alanın her geçen gün yeni yöntem ve tekniklerle gelişmesine katkı sağlamaktadır. Hilelerin ortaya çıkartılması adımı, hilelerin tespitinde daha iyisini, kolayını ve daha kısa sürede tamamlananını bulmayı amaçlayan bu gelişmelerin yenilerini bulmaya hala devam eden bir süreçtir.

Hile denetiminde hilelerinin ortaya çıkartılması için kullanılacak yaklaşımlar iki ana başlık altında incelenmektedir. Bu yaklaşımlar, geleneksel- reaktif yaklaşımlar ve proaktif yaklaşımlardır. Reaktif yaklaşım, hileler meydana geldikten sonra tespit edilmeleri aşamasında kullanılan yöntemdir. Bu yöntemde hilenin oluşmasından sonra hile belirtileri görülmektedir. Proaktif yaklaşım ise bir duruma karşı olayın meydana gelmesinden önce kontrol etmeyi amaçlayan bir yaklaşımdır.

3. Denetçilerin Hile Tespitine Yönelik Bir Araştırma

Hile denetimi alanında denetçilerin tecrübelerinden faydalanarak hileler hakkında bilgi almayı ve ülkemizde yaşanan hileli eylemlere yönelik bir tespit yapmak amacıyla bu çalışma yapılmıştır.

Araştırmanın Yöntemi ve Kapsamı

Bu çalışma denetçilerin katılımıyla oluşturulmuştur. Araştırma için ACFE Türkiye (Uluslararası Suiistimal İnceleme Derneği)'ne kayıtlı denetçilerin katılımıyla oluşturulmuştur. Derneğe kayıtlı olan 383 üyeye gönderilen anket formlarını 80 kişi cevaplamıştır. Cevaplar incelendiğinde kullanılabilir anket sayısı 73 olarak hesaplanmıştır.

Anketin oluşturulması aşamasında benzer alanda yapılan akademik çalışmalar ve konuya ilişkin yayınlardan yararlanılmıştır. Çalışma katılımcıların demografik özelliklerinin olduğu birinci bölüm ve araştırmanın amacına yönelik soruları içeren ikinci bölümden oluşmaktadır. Ankette katılımcılara toplam 13 soru sorulmaktadır.

Anketin uygulaması ise anketin katılımcılara online form olarak gönderilmesi şekilde gerçekleşmiştir. Ankette yer alan sorular, "Google Form"a aktarılarak anketin katılımcılara daha kolay ulaşması ve katılımcıların anketi cevaplandırma sürelerinin kısaltılması açısından tercih edilmiştir. Kişilerin e-posta adreslerine tanıtım yazısı ile birlikte gönderilen online formun

internet bağlantısı, 10.02.2017 tarihinde yayına açılmış, 22.03.2017 tarihinde ise yayından kaldırılan anket formu için cevaplandırma süresi 40 gün olarak belirlenmiştir.

Araştırmanın Bulguları

Tablo 1’de görüldüğü üzere ankete katılan kişilerin %74’ünü erkekler, %26’sını kadınlar oluşturmaktadır. Katılımcıların cinsiyetine göre dağılıma bakıldığında, erkeklerin çoğunluk olduğu gözlemlenmiştir. Anketi cevaplayan kişilerin 12’si “18-25” yaş arasında, 29’u “26-35” yaş arasında, 17’si “36-45” yaş arasında, 11’i “46-55” yaş arasında ve 4 kişi de 55 yaşından büyüktür. Anket katılımcılarının çoğunluğunun %39,7 oranında 26-35 yaş arasında olduğu görülmektedir.

Katılımcıların eğitim düzeyi; lise, lisans, yüksek lisans ve doktora dereceleri olarak sınıflandırılmıştır. Bir kişi lise, 40 kişi lisans, 26 kişi yüksek lisans ve 6 kişi doktora eğitimi almıştır. Lisans mezunları %54,8’lik oranla çoğunluğu oluşturmaktadır.

Tablo I. Katılımcıların Demografik Bilgileri

<i>Demografik Bilgiler</i>		Frekans	Yüzde
Cinsiyet	Kadın	19	26
	Erkek	54	74
	18-25	12	16,4
	26-35	29	39,7
Yaş	36-45	17	23,3
	46-55	11	15,1
	55 yaşından büyük	4	5,5
	Lise	1	1,4
Eğitim Düzeyi	Lisans	40	54,8
	Yüksek Lisans	26	35,6
	Doktora	6	8,2
	1 yıldan az	8	11
Denetim Alanında Çalıştıkları Süre	1-5 yıl arası	19	26
	6-10 yıl arası	18	24,6
	10 yıldan fazla	28	38,4
	1 ile 5 arası	63	86,3
Çalıştıkları İşletme Sayısı	6 ile 10 arası	6	8,2
	10’dan fazla	4	5,5
	SMMM	25	27,8
	CFE	14	15,6
	CIA	5	5,5
Sertifikalar	CISA	2	2,2
	CCSA	1	1,1
	Bir sertifikaya sahip değilim	29	32,2
	Diğer	14	15,6

Tablo 1’de görüldüğü üzere katılımcıların denetim alanında çalışma süreleri; 8 kişi 1 yıldan az süredir denetim alanında çalışmakta, 19’u 1-5 yıl arası çalışmakta, 18’i 6-10 yıl arası çalışmakta ve 28 kişi ise 10 yıldan fazla süredir denetim alanında çalışmaktadır. Katılımcıların çoğunluğunu %38,4 oranla 10 yıldan fazla süredir denetim alanında çalışanlar oluşturmaktadır. Katılımcıların 63 kişi 1 ile 5 arası farklı işletmede çalışmış, 6 tanesi 6 ile 10 arası farklı işletmede çalışırken 4 tanesi ise 10’dan fazla farklı işletmede denetim alanında görev almıştır. Çoğunluğu %86,3 ile 1-5 arası farklı işletmede çalışanlar oluşturmaktadır.

Katılımcıların 25’i SMMM, 14’ü CFE, 5’i CIA, 2’si CISA ve 1’i CCSA sertifikalarına sahiptir. Katılımcıların 29’u bir sertifikaya sahip olmadıklarını belirtirken 14’ü ise seçeneklerde var olmayan diğer sertifika türlerine sahip olduklarını belirtmişlerdir. Çoğunluğu %32,7 oranında bir sertifikaya sahip olmayanlar oluştururken, en fazla sahip olunan sertifika türü ise %27,8 oranıyla SMMM unvanı olmuştur.

Araştırmanın Konusuna Yönelik Sonuçlar

“Hilelerin en önemli nedeni nedir? Lütfen işaretleyiniz.” sorusunun sonuçları Tablo 2’de görüleceği gibi 31 kişi tarafından mali baskılar, 2 kişi kötü alışkanlıklar, 3 kişi iş ile ilgili baskılar, 7 kişi kişinin kişilik yapısı ve kişilik bozuklukları, 26 kişi işletmedeki kontrol ve denetimlerin yetersiz veya hiç olmaması sonucu fırsat oluşturması, 2 kişi işletmede gerçekleşen hileli eylemlere karşı yaptırımların olmaması, eylemlerin cezasız kalması, 1 kişi haklı gösterme ve 1 kişi hile eylemini gerçekleştirebilecek gerekli yeteneğe ve bilgiye sahip olunması şeklinde cevaplanmıştır. Katılımcıların çoğunluğu %42,5 oranında hilenin en önemli nedeninin mali baskılar olduğunu düşünmektedir.

Tablo 2. Hilelerin En Önemli Nedenine İlişkin Katılımcı Görüşleri

Cevaplar	Frekans (f)	Yüzde (%)
Mali baskılar	31	42,5
Kötü alışkanlıklar	2	2,7
İş ile ilgili baskılar	3	4,1
Sosyal çevre	0	0
Kişinin kişilik yapısı veya kişilik bozukluklarından kaynaklanan nedenler	7	9,6
İşletmedeki kontrol ve denetimlerin yetersiz veya hiç olmaması sonucu fırsat oluşturması	26	35,6
İşletmede gerçekleşen hileli eylemlere karşı yaptırımların olmaması, eylemlerin cezasız kalması	2	2,7
Hilelerin haklı gösterilmesi	1	1,4
Hile eylemini gerçekleştirebilecek gerekli yeteneğe ve bilgiye sahip olunması	1	1,4
TOPLAM	73	100

“Lütfen aşağıdaki hile türlerinden çalışma hayatınız boyunca karşılaşmış olduklarınızı işaretleyiniz.” sorusunda seçenek sayısı kısıtlı olmadığından katılımcılar birden fazla seçenek işaretleyebilmişlerdir. Katılımcıların verdikleri cevapların 22’si varlıkların-gelirlerin olduğundan düşük gösterilmesi, 18’i gelirlerin veya giderlerin farklı dönemlere kaydı ile dönem karının yüksek gösterilmesi, 11’i borçların-giderlerin düşük gösterilmesi, 14’ü varlıkların değerlendirilmesinde yapılan uygunsuzluklar ile varlıkların olduğundan yüksek gösterilmesi, 6’sı hayali gelir kaydedilmesi, 16’sı iç ve dış belgelerde yapılan uygunsuzluklar ve finansal tablo açıklamalarının ihmal edilmesi, 27’si rüşvet, illegal hediyeler, 2’si haraç, 10’u elden veya kasadan nakip hırsızlığı, 19’u nakdi olmayan varlıkların kötüye kullanılması veya çalınması, 27’si fatura hileleri, 5’i bordro hileleri, 21’i gider hileleri ve 2’si çek hileleri cevaplarını vermişlerdir. En sık karşılaşılan 3 hile türü cevaplara bakıldığında, %13,5 oranlarıyla rüşvet ve fatura hileleri birinci sıradayken onları %11 oranıyla varlıkların-gelirlerin olduğundan düşük gösterilmesi ve %10,5 ile gider hileleri takip etmektedir.

Tablo 3. Katılımcıların En Sık Karşılaştıkları Hile Türleri

Cevaplar	Frekans (f)	Yüzde (%)
Varlıkların-gelirlerin olduğundan düşük gösterimi (Finansal hileli raporlar)	22	11
Gelirlerin veya giderlerin farklı dönemlere kaydı ile dönem karının yüksek gösterimi (Finansal hileli raporlar)	18	9
Borçların- giderlerin düşük gösterilmesi (Finansal hileli raporlar)	11	5,5
Varlıkların değerlemesinde yapılan uygunsuzluklar ile varlıkların olduğundan yüksek gösterilmesi (Finansal hileli raporlar)	14	7
Hayali gelir kaydedilmesi (Finansal hileli raporlar)	6	3
İç ve dış belgelerde yapılan uygunsuzluklar ve finansal tablo açıklamalarının ihmal edilmesi (Finansal olmayan hileli raporlar)	16	8
Rüşvet, İllegal hediyeler- bahşiş (Yolsuzluk)	27	13,5
Haraç- ekonomik gasp (Yolsuzluk)	2	1
Elden veya kasadan nakit para hırsızlığı (Çalışan Hileleri/Nakit hileleri)	10	5
Nakdi olmayan varlıkların kötüye kullanılması veya çalınması (Çalışan Hileleri/Nakdi olmayan Hileler)	19	9,5
Fatura Hileleri (Çalışan Hileleri/Hileli ödemeler)	27	13,5
Bordro Hileleri (Çalışan Hileleri/Hileli ödemeler)	5	2,5
Gider Hileleri (Çalışan Hileleri/Hileli ödemeler)	21	10,5
Çek Hileleri (Çalışan Hileleri/Hileli ödemeler)	2	1

“Şimdiye kadar denetim alanında çalıştığınız tüm işletmelerde herhangi bir hileli eylemle karşılaştınız mı?” sorusuna Tablo 4’te görüldüğü üzere 73 katılımcının 61’i bir hileyle karşılaştıklarını belirtirken, 12 kişi bir hileli eylemle karşılaşmadıklarını belirtmişlerdir. Evet yanıtını verenler %83,6 ile çoğunluktadır.

Tablo 4. Katılımcıların Hile İle Karşılaşma Düzeyi

Cevaplar	Frekans (f)	Yüzde (%)
Evet, karşılaştım	61	83,6
Hayır, karşılaşmadım	12	16,4

“Çalıştığınız tüm işletmeleri göz önünde bulundurduğunuzda, karşılaştığınız hileli eylem sayısını lütfen işaretleyiniz.” sorusuna hileli eylemlerle karşılaştıklarını belirten 61 katılımcının karşılaştıkları hileli eylem sayısı Tablo 5’te görüldüğü gibi 1-10 adet arası hileli eylemle karşılaşanlar 30, 11-50 arası hileli eylemle karşılaşanlar 18, 51-100 arası hileli eylemle karşılaşanlar 4, 101-200 arası hileli eylemle karşılaşanlar 7 ve 200’den fazla hileli eylem ile karşılaşanlar 2 kişidir. Çoğunluk %49,2 oranla 1-10 adet hileli eylemle karşılaşanlardır.

Tablo 5. Katılımcıların Karşılaştıkları Hile Miktarı

Cevaplar	Frekans (f)	Yüzde (%)
1-10 adet arası	30	49,2
11-50 adet arası	18	29,5
51-100 adet arası	4	6,5
101-200 adet arası	7	11,5
200’den fazla	2	3,3
TOPLAM	61	100

“Lütfen karşılaştığınız hileli eylemlerin hangi şekilde ortaya çıkartıldığını belirtiniz.” sorusunda katılımcıların karşılaştıkları hileli eylemlerin hangi şekilde ortaya çıkartıldığı öğrenilmektedir. Seçenek sayısı kısıtlı olmadığından katılımcılar birden fazla seçenek işaretleyebilmişlerdir. Tablo 6’da görüldüğü gibi İç denetim 45, ihbar hattı 27, gözetim 22, doğrulamalar 15, sürpriz denetimler 7, bağımsız denetim 15, kamu denetimi 3, iç kontrol 24, tesadüf 23 ve seçeneklerde olmayan diğer hilelerin ortaya çıkartılma biçimlerine 13 kişi cevaplamıştır. Katılımcıların yanıtlarına göre en sık karşılaşılan hileli eylemleri ortaya çıkarma biçimleri %23,2 ile iç denetim, %13,9 ile ihbar hatları ve %12,4 ile iç kontrol olmuştur.

Tablo 6. Hilelerin Ortaya Çıkarılma Biçimleri

Cevaplar	Frekans (f)	Yüzde (%)
İç denetim	45	23,2
İhbar hattı	27	13,9
İzleme/Gözetim	22	11,3
Doğrulamalar	15	7,7
Sürpriz denetimler	7	3,6
Bağımsız denetim	15	7,7
Kamu denetimi	3	1,6
İç control	24	12,4
Tesadüf	23	11,9
Diğer	13	6,7

“Karşılaştığınız hileli eylemleri gerçekleştiren hilekârlar, hangi işletme bölümlerinde çalışmaktadır?” soruya karşılaştıkları hileli eylemlerin işletmelerin hangi bölümlerinde ortaya çıktığı incelenmektedir. Seçenek sınırlaması olmayan soruda istenildiği kadar işaretleme yapılabilmektedir. Tablo 7 incelendiğinde en fazla yanıt alan işletme bölümleri %18,2 ile muhasebe, %14,9 ile satış ve %14 ile satın alma bölümleri olmuştur.

Tablo 7. Hilelerin Karşılaşıldığı İşletme Bölümleri

Cevaplar	Frekans (f)	Yüzde (%)
Üst Yönetim	28	13,1
Üretim	9	4,2
Muhasebe	39	18,2
Satış	32	14,9
Satın Alma	30	14
İnsan Kaynakları	4	1,9
Pazarlama/Halkla İlişkiler	4	1,9
Müşteri Hizmetleri	9	4,2
Finans	26	12,1
Depo/Stok	25	11,7
Bilgi Teknoloji	4	1,9
Araştırma ve Geliştirme	0	0
İç Denetim	1	0,5
Diğer	3	1,4

“Karşılaşılan hileli eylem sonrası hilekâr için süreç ne olmuştur?” sorusu ile katılımcıların karşılaştıkları hileli eylemlerin sonrasında hilekarların cezalandırılıp cezalandırılmadığı veya hileli eylemin sonucunda nasıl bir yol izlendiği öğrenilmek istenilmiştir. Tablo 8 incelendiğinde, 29 kişi hileli eylem sonrası kişinin işten çıkarıldığını ve hakkında hukuki işlem başlatıldığını belirtmiş, 25 katılımcı hilekarın sadece işten çıkarıldığını belirtmiş, 5 kişi hilekarın sadece uyarıldığını ve işine devam etmesinin sağlandığını belirtirken 2 kişi ise diğer seçeneğini işaretlemiştir. Çoğunluk %47,5 olarak kişinin işten çıkarılıp hakkında hukuki işlemlerin başlatıldığını belirtmektedir.

Tablo 8. Hileli Eylem Sonrası Hilekâr için Süreç Düzeyi

Cevaplar	Frekans (f)	Yüzde (%)
Kişi işten çıkartılmış ve hakkında hukuki işlem başlatılmıştır	29	47,5
Kişi sadece işten çıkartılmıştır	25	41
Kişi sadece uyarılmış ve işine devam etmesi sağlanmıştır	5	8,2
Diğer	2	3,3
TOPLAM	61	100

4. Sonuç

Denetçilerin hile tespitine yönelik yapılan anket çalışması sonuçlarına göre Anket katılımcılarının eğitim düzeylerine bakıldığında, yarısından fazlası lisans mezunuyken diğer yarısı yüksek lisans ve doktora mezunu kişilerden oluşmaktadır. Bu sonuç katılımcıların alanla ilgili yeterli bilgi ve birikime sahip, iyi eğitimli kişiler olduğunu göstermektedir.

Araştırmanın sonucunda elde edilen verilerin anlamlılığına katkı sağlayan bir unsur ise katılımcıların denetim alanındaki hizmet süreleridir. Anket katılımcılarının %38,4’ü 10 yıldan fazla süredir bu alanda çalışırken, %24,7’si 6 ile 10 yıl arasında alana hizmet etmekte ve anket sonuçlarının yarısından fazlasını oluşturmaktadır. Bu da anket katılımcılarının alanla ve hileli eylemlerle ilgili gerekli tecrübeye sahip olduklarını göstermekte ve cevapların güvenilirliğini arttırmaktadır.

Katılımcıların hileyle karşılaşmaları ile çalışma süreleri arasında da bir ilişki vardır. Daha önce herhangi bir hile eylemiyle karşılaşmadıklarını belirten 12 kişinin 9’u 1-5 yıl arasında çalıştıklarını belirtirken 3 kişi ise 1 yıldan az süredir denetim alanında çalıştıklarını belirtmiştir. Buradan alanda çalışılan süre ile hile ile karşılaşma süresinin doğru orantılı olarak artış veya azalış gösterdiği anlaşılmaktadır.

Katılımcıların sahip oldukları unvanlara, sertifikalara bakıldığında 73 katılımcıdan 47’sinin sayılan sertifikalardan en az birine sahip olduğu görülmektedir. Katılımcıların %64,3 oranla yarısından fazlası alanda önemli sertifikalara sahip olan kişilerdir.

Katılımcılar hilelerin en önemli nedeninin sırasıyla mali baskılar (%42,5), işletmelerdeki kontrol ve denetimlerin yetersiz veya hiç olmaması sonucu fırsat oluşturması (%35,6) ve kişinin kişilik yapısı ve kişilik bozukluklarından kaynaklanan nedenler (%9,6) olarak görüşlerini belirtmişlerdir. Bu sonuç doğrultusunda, hilelere karşı alınacak fırsat unsuruna yönelik önlemlerin gerekliliğinin yanında kişilerin kişilik yapılarının da hilelerin nedenleri arasında olduğu ve bunlara yönelikte çalışmaların yapılması gerektiği sonucuna ulaşılmıştır.

Katılımcıların en sık karşılaştıkları hilelere bakıldığında sırasıyla rüşvet, fatura hileleri, varlıkların-gelirlerin olduğundan düşük gösterilmesi, gider hileleri ve nakdi olmayan varlıkların kötüye kullanılması veya çalınması öne çıkmaktadır. Bu sonuç ülkemizde en sık karşılaşılan hile türleri için de bir gösterge niteliğindedir.

Denetim alanında çalıştığı süre boyunca hileli eylemle karşılaşan 61 katılımcının demografik bilgileri incelendiğinde; 12 kadın, 49 erkek katılımcının hileyle karşılaştığı, 18-25 yaş arası 6, 26-35 yaş arası 25, 36-45 yaş arası 15, 46-55 yaş arası 11 ve 55 yaşından büyük katılımcıların 3 kişi oldukları tespit edilmiştir. Sonuçlar yorumlandığında hileyle karşılaşanların çoğunluğunun erkek katılımcılar olduğu ve sıklıkla orta yaş üzeri katılımcılar olduğu görülmektedir.

Hile ile karşılaşmayan 12 katılımcının ise, 7'si kadın 5'i erkek olurken yaşları 18-25 arası 6, 26-35 arası 4, 36-45 ve 55'ten büyük katılımcılar birer kişidir. Hileli eylemlerle karşılaşmayanların biri doktora diğerleri lisans mezunudur. Bu kişilerin hiçbiri herhangi bir sertifikaya sahip değildir. Hile ile karşılaşmayan katılımcıların çoğunluğu kadinken yaş ortalaması olarak genç katılımcılar oldukları söylenebilmektedir.

Hileli eylemlerle karşılaşan katılımcıların karşılaştıkları hile sayıları, hileli eylemlerin hangi şekilde ortaya çıktığı ve işletmelerde hileli eylemlerin karşılaşıldığı bölümler belirlenmiştir. Bu veriler önceki bölümlerde sayısal olarak analiz edilmiştir. Bu bölümle hileli eylemlere dair sorulan ve ülkemizde yaşanan hileli eylemlere ışık tutan diğer bir soruda, hileli eylemlerden sonra hilekar için sürecin işleme biçimidir. Hileli eylemlerden sonra hilekara yaşaması gereken süreç, kişinin işten çıkartılıp hakkında hukuki işlem başlatılmasıdır. Ancak katılımcılar bu seçeneğe %47,5 oranında cevap vermiş ve hileli eylemle karşılaşanların yarısı bile hilekar için gerekli olan cezanın uygulanmadığını ortaya koymuştur. %41 oranında katılımcı hilekarın sadece işten çıkarılmakta yetinildiğini belirtmektedir. Böylece hem işletme kaybettiklerini kendisi yerine koymak zorunda kalırken, çalışanların gözünde de hilenin cezasız kalmasına ve dolayısıyla hile için fırsat oluşturmasına neden olmaktadır. Katılımcıların %8,2'si ise hilekara hiçbir cezanın verilmediğini hatta işine bile devam ettiğini belirtirken kalanlar diğer seçeneğini işaretlemiştir.

Sonuç olarak, yapılan çalışmada işletmelerde meydana gelen ve önemli kayıplar yaratan hileler ve bunun çözümü olarak gösterilen hile denetimi incelenmiştir. Anketten elde edilen sonuçlar göz önünde bulundurulduğunda hileye mali baskıların neden olduğu, en azından dörtte üç oranında her denetçinin karşılaştığı ve en fazla rüşvet ve fatura hilelerinin görüldüğü ortaya çıkarken hilekarların en az yarısının ise gereken şekilde cezalandırılmadığı anlaşılmıştır. Hileleri

tespit etmekten daha önemli olan hilelerin oluşmasını önlemektir. Bu nedenle proaktif denetim anlayışıyla şekillenen hile denetiminin gereken şekilde kullanılmaması hilelerle başa çıkmayı zorlaştırmaktadır. Buradan yola çıkarak yapılan çalışma önceden yapılan çalışmaları da incelemiş olup bu alanda gereken bilginin mevcut olduğu fakat ileriki çalışmalarda hilelerin önlenmesine yönelik yeni yaklaşımların getirilmesi gerektiği düşünülmektedir.

Kaynakça

- The Association of Certified Fraud Examiners. (2006-2010-2012-204-2016). Report to the Nation on Occupational Fraud and Abuse, USA.
- Avrupa Konseyi Yolsuzlukla Mücadele Özel Hukuk Sözleşmesi, 2. Maddesi.
- Baird, J. E. ve Zelin, R. (2008), "Understanding Employee Perceptions of Fraudulent Activities and Their Propensity to Report Those Activities Using Anonymous Tip Lines: The Influence of Fraud Type, Proprietor Gender, and Observer Demographics", Southern Business Review.
- Biegelmen, M.T. ve Bartow, J. T. (2012). Executive Roadmap to Fraud Prevention and Internal Control Creating A Culture of Compliance, New Jersey: John Wiley & Sons.
- Bircan, G. (2015). "Kar Amaçsız İşletmelerde Hile Denetiminin Önemi", Mali Çözüm Dergisi, Cilt.25, Sayı.127.
- Bologna, J. (1984). Corporate Fraud-The Basics of Prevention and Detection, Butterworth-Heinemann, USA.
- Bozkurt, N. (2011). İşletmelerin Kara Deliği Hile, 2.Basım, Alfa Yayınları, İstanbul.
- Coenen, T. L. (2008). Essentials of Corporate Fraud. Hoboken, US: Wiley.
- Çankaya, F. ve Gerekan, B. (2009). "Hile Denetçiliği Mesleği ve Sertifikalı Hile Denetçiliği Mesleki Standartları ve Ahlak Kuralları", Muhasebe ve Denetime Bakış Dergisi.
- Çatıkkaş, Ö. Ve Çalış, Y.E. (2010). "Hile Denetiminde Proaktif Yaklaşımlar", Muhasebe ve Finansman Dergisi, Sayı.45.
- Dönmez, A. ve Karausta, T. (2015). "Çalışanların Mesleki Hile Algısı ve İhbar Hattı Kullanarak Rapor Etme Eğilimleri Üzerine Akdeniz Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi'nde Yapılan Bir Araştırma", Mali Çözüm Dergisi. Sayı.104.
- Dumanoğlu, S. (2005). "Hata ve Hile Ayrımı: Hile Denetimi", Marmara Üniversitesi İBBF Dergisi, Cilt XX, Sayı 1.
- Emir, M. (2008). "Hile Denetimi", Mali Çözüm Dergisi, sayı:86.
- Erkan, M. ve Demirel Arıcı, N. (2011). "Hata ve Hile Denetimi: SPK'na Kayıtlı Halka Açık Anonim Şirketlere İlişkin Düzenlemeler", Muhasebe ve Denetime Bakış Dergisi.
- Karabayır, M.E. ve Cengiz, S. (2016). Muhasebe Hileleri Yoluyla Yapılan Yolsuzluklarda Bağımsız Denetimin Sorumluluğunun Araştırılması: Kuzeydoğu Anadolu Bölgesi Uygulaması", Kafkas Üniversitesi İİBF Dergisi, Cilt.7, Sayı.14.
- Gee, S. (2014). Fraud and Fraud Detection: A Data Analytics Approach, Wiley, USA.
- Goldmann, P. ve Kaufman, H. (2009). Anti-Fraud Risk and Control Workbook, Wiley&Sons, USA.
- Hacıhasanoğlu, T. ve Karaca, N. (2015). "Potansiyel Muhasebe Meslek Mensuplarının Hile Algısı Üzerine Bozok Üniversitesi'nde Yapılan Bir Araştırma", Niğde -Üniversitesi İİBF Dergisi. Sayı.8.
- Kranacher, M. Riley, R. ve Wells, J. T. (2011). Forensic Accounting and Fraud Examination, 1st Edition.
- Olagbemi, F. O. (2011). The Effectiveness of Federal Regulations and Corporate Reputation in Mitigating Corporate Accounting. USA: Xlibris Corporation.
- Özkul Ulucan, F.ve Özdemir, Z. (2011). İşletmelerde Hile Riski Yönetimi, Beta Yayınları, İstanbul.
- Özkul Ulucan, F. ve Özdemir, Z. (2013). "Çalışan Hilelerinin Önlenmesinde Proaktif Yaklaşımlar: Kurumsal İşletmelerde İnsan Kaynakları Yöneticileri Üzerine Nitel Bir Araştırma", Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt: 10, Sayı:40.
- Pazarçeviren, S. Y. (2005). "Adli Muhasebecilik Mesleği", ZKÜ Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt 1, Sayı:2.

- Pedneault, S. Rudewicz, F. Silverstone, H. ve Sheetz, M. (2012). *Forensic Accounting and Fraud Investigation for Non-Experts*, New Jersey: John Wiley & Sons.
- Pehlivanlı, D. (2011). *Hile Denetimi, Metodoloji ve Raporlama*, Beta Yayın, İstanbul.
- SAS NO:82 ve NO:99, <http://www.aicpa.org> (Erişim Tarihi: 23.04.2016).
- Sheridan, T. A. (2014). *Managerial Fraud*, Gover Yayınevi.
- Singlenton, T. ve Singleton, A. J. (2010). *Fraud Auditing and Forensic Accounting*, 4. Edition, John Wiley & Sons, USA.
- TDK: <http://www.tdk.gov.tr/> (Erişim Tarihi: 15.07.2016).
- USİUD: <http://www.usiud.org> (Erişim Tarihi: 15.07.2016).
- Vona, W.L. (2012). *Fraud Risk Assessment: Building a Fraud Audit Program*, US: Wiley.
- Wells, T. J. (2011)a. *Corporate Fraud Handbook*. Hoboken, US: Wiley.
- Wells, T.J. (2011)b. *Corporate Fraud Handbook: Prevention and Detection*, Wiley & Sons.
- Wolfe, D.T. ve Hermanson, D. R. (2004). *The Fraud Diamond: Considering the Four Elements of Fraud*, CPA Journal.

